

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

С. Л. ЗУБАТОВ

**ТАНЦЮВАЛЬНІ
КОМПОЗИЦІЇ ТА ЕТЮДИ
УКРАЇНСЬКИХ
НАРОДНИХ ТАНЦІВ**

Навчальний посібник

Київ
Видавництво Ліра-К
2021

УДК 793.31(=161.2):[796.012.4+78.089.6](075.8)

З 910

Рецензенти:

В. П. Поклад – доцент кафедри хореографічного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв, заслужена артистка України;

О. Л. Яценко – художній керівник дитячо-юнацької хореографічної студії імені М. Коломійця «Щасливе дитинство», відмінник освіти України, заслужена артистка України.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного університету культури і мистецтв
протокол № 6 від 28 грудня 2020 р.*

Зубатов С. Л.

З 910

Танцювальні композиції та етюди українських народних танців : навч. посіб. / С. Л. Зубатов. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. – 376 с.

ISBN 978-617-520-038-4

Пропонований посібник складається з чотирьох розділів. Він містить танцювальні композиції та етюди Наддніпрянщини, Карпатського краю, Полісся та Волині й Поділля.

У ньому подано опис рухів та комбінацій і танцювальні етюди. До кожної композиції та етюда додаються схеми, а також нотний матеріал.

Посібник розрахований на студентів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів. Його можуть використати керівники та учасники аматорських хореографічних колективів, а також усі, хто хоче поглибити свої знання з українського танцю.

УДК 793.31(=161.2):[796.012.4+78.089.6](075.8)

ISBN 978-617-520-038-4

© Зубатов С. Л., 2021

© Видавництво Ліра-К, 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	6
Стильові особливості українських народних танців та їх районування ...	8
Класифікація українських народних побутових танців.....	15
Методика вивчення народного танцю	22
РОЗДІЛ 1. НАДДНІПРЯНЩИНА	26
1.1. КОМПОЗИЦІЇ З ЕЛЕМЕНТІВ ТАНЦІВ НАДДНІПРЯНЩИНИ	26
<i>Композиція № 1.</i> На матеріалі танцю «Козачок» (дівчата)	26
<i>Композиція № 2.</i> На матеріалі танцю «Козачок» (хлопець і дві дівчини)	27
<i>Композиція № 3.</i> На матеріалі танцю «Козачок» (дівчата)	29
<i>Композиція № 4.</i> На матеріалі танцю «Чумак» (дівчата і хлопці).....	31
<i>Композиція № 5.</i> На матеріалі танцю «Метелиця» (дівчина і хлопець).....	34
<i>Композиція № 6.</i> На матеріалі танцю «Метелиця» (дівчата і хлопці).....	37
<i>Композиція № 7.</i> На матеріалі танцю «Гопак» (хлопці).....	39
<i>Композиція № 8.</i> На матеріалі танцю «Гопак» (дівчата).....	40
<i>Композиція № 9.</i> На матеріалі танцю «Гопак» (дівчата і хлопці) ...	41
Опис рухів до танцювальних композицій Наддніпрянщини	44
1.2. ТАНЦЮВАЛЬНІ ЕТЮДИ НАДДНІПРЯНЩИНИ	59
<i>Етюд № 1.</i> «Тополя»	59
Опис рухів до етюду № 1 «Тополя».....	63
<i>Етюд № 2.</i> «Комільник»	69
Опис рухів до етюду № 2. «Комільник».....	74
<i>Етюд № 3.</i> «Полька-полтавка».....	80
Опис рухів до етюду № 3. «Полька-полтавка»	84
<i>Етюд № 4.</i> «Хортичанка»	90
Опис рухів до етюду № 4. «Хортичанка»	97
РОЗДІЛ 2. КАРПАТСЬКИЙ КРАЙ	103
2.1. КОМПОЗИЦІЇ З ЕЛЕМЕНТІВ ТАНЦІВ КАРПАТСЬКОГО КРАЮ	103
<i>Композиція № 1.</i> На матеріалі гуцульського танцю «Півторак» (дівчата і хлопці).....	103
<i>Композиція № 2.</i> На матеріалі закарпатського танцю «Раківчанка» (дівчата хлопці)	107

<i>Композиція № 3. На матеріалі танцю</i> «Буковинський парубоцький» (хлопці).....	109
<i>Композиція № 4. На матеріалі танцю «Сокальський козак»</i> (дівчата і хлопці).....	111
<i>Композиція № 5. На матеріалі лемківського танцю</i> «Карічка» (дівчата).....	113
<i>Композиція № 6. На матеріалі танцю «Опришки» (хлопці).....</i>	116
Опис рухів до танцювальних композицій Карпатського краю	120
2.2. ТАНЦЮВАЛЬНІ ЕТЮДИ КАРПАТСЬКОГО КРАЮ	135
<i>Етюд № 1. «Гуцулка».....</i>	135
Опис рухів до етюду № 1 «Гуцулка».....	140
<i>Етюд № 2. «Бойківчанка».....</i>	146
Опис рухів до етюду № 2 «Бойківчанка»	151
<i>Етюд № 3. «Буковинський святковий».....</i>	158
Опис рухів до етюду № 3 «Буковинський святковий»	164
<i>Етюд № 4. «Бубнарський».....</i>	171
Опис рухів до етюду № 4 Бубнарський»	178
<i>Етюд № 5. «Увиванець» .....</i>	183
Опис рухів до етюду № 5 «Увиванець».....	188
РОЗДІЛ 3. ПОЛІССЯ ТА ВОЛИНЬ.....	193
3.1. КОМПОЗИЦІЇ З ЕЛЕМЕНТІВ ТАНЦІВ ПОЛІССЯ ТА ВОЛИНІ .	193
<i>Композиція № 1. На матеріалі танцю «Волинська полька»</i> (дівчата і хлопці).....	193
<i>Композиція № 2. На матеріалі поліського танцю «Шалантух»</i> (дівчата і хлопці).....	197
<i>Композиція № 3. На матеріалі волинського танцю</i> «Кременецька полька» (дівчата і хлопці).....	200
<i>Композиція № 4. На матеріалі волинського танцю</i> «Буянський скакунець» (дівчата і хлопці)	202
<i>Композиція № 5. На матеріалі поліського танцю</i> «Полька на чотири боки» (дівчата і хлопці)	208
Опис рухів до танцювальних композицій Полісся та Волині	212
3.2. ТАНЦЮВАЛЬНІ ЕТЮДИ ПОЛІССЯ ТА ВОЛИНІ	225
<i>Етюд № 1. «Полька-полісянка» .....</i>	225
Опис рухів до етюду № 1 «Полька-полісянка».....	230
<i>Етюд № 2. «Скакуха».....</i>	238
Опис рухів до етюду № 1 «Скакуха»	244
<i>Етюд № 3. «Волинські притупи».....</i>	251
Опис рухів до етюду № 3 «Волинські притупи».....	256

<i>Етюд № 4. «Крутях»</i>	264
Опис рухів до етюду № 4 «Крутях»	271
<i>Етюд № 5. «Дробна полька»</i>	277
Опис рухів до етюду № 5 «Дробна полька»	280
<i>Етюд № 6. «Марусина»</i>	282
Опис рухів до етюду № 6 «Марусина»	287
РОЗДІЛ 4. ПОДІЛЛЯ	294
4.1. КОМПОЗИЦІЇ З ЕЛЕМЕНТІВ ТАНЦІВ ПОДІЛЛЯ	294
<i>Композиція № 1. На матеріалі танцю «Копіруш» (хлопці)</i>	294
<i>Композиція № 2. На матеріалі танцю «Оляндра»</i> (дівчата і хлопці)	297
<i>Композиція № 3. На матеріалі танцю «Клин»</i> (дівчата і хлопці)	299
<i>Композиція № 4. На матеріалі танцю «Плескун»</i> (дівчата і хлопці)	302
<i>Композиція № 5. На матеріалі танцю «Ставчанка»</i> (дівчата і хлопці)	305
Опис рухів до танцювальних композицій Поділля	308
4.2. ТАНЦЮВАЛЬНІ ЕТЮДИ ПОДІЛЛЯ	322
<i>Етюд № 1. «Кривуляк»</i>	322
Опис рухів до етюду № 1 «Кривуляк»	327
<i>Етюд № 2. «Подільський вихиляс»</i>	333
Опис рухів до етюду № 2 «Подільський вихиляс»	337
<i>Етюд № 3. «Варварка»</i>	342
Опис рухів до етюду № «Варварка»	347
<i>Етюд № 4. «Ювківські гуляночки»</i>	351
Опис рухів до етюду № 4 «Ювківські гуляночки»	358
<i>Етюд № 5. «Вихрівка»</i>	363
Опис рухів до етюду № 5 «Вихрівка»	368
Джерела інформації	372

ВСТУП

Народне хореографічне мистецтво – одне з найяскравіших проявів національної творчості, що втілює в собі окремі сторони етичних та естетичних уявлень людей. Мистецтво танцю нерозривно пов'язане з музичною, а нерідко й пісенною творчістю; воно являє собою національну своєрідну форму синтетичного мистецтва і з найдавніших часів посідає важливе місце в житті українського народу.

Джерелом українських народних танців у давнину були народні обряди, ігри та забави як одні з видів активної діяльності населення України. Вони були улюбленим видом розваг молоді на весільних, сімейних урочистостях та громадських святах.

З плином часу українські народні танці, зміст і форма яких уже не відповідали зміненим сучасним умовам, зникли, або ж принаймні їх перестали виконувати. Тепер вони відомі здебільшого лише за назвами або описами. Збережені ж до нашого часу стародавні народні танці продовжували розвиватися, набуваючи нових властивостей, що відповідають новим умовам економічного й політичного життя українського народу.

«Теорія та методика викладання українського народно-сценічного танцю» як предмет навчання є однією з основних дисциплін хореографічного циклу в навчальних закладах культури і мистецтв України. А танцювальні композиції та етюди українських народних танців є однією зі складових частин цієї навчальної дисципліни.

Матеріал, поданий у посібнику, та його розподіл відповідає програмі з українського народного танцю. Завдання посібника – ознайомити учнів, майбутніх викладачів народного танцю з особливостями побудови танцювальних композицій та етюдів, характерною манерою їх виконання

на основі використання танцювальних елементів народного танцю різних регіонів України.

Матеріал розподілений на 4 розділи: 1) Наддніпрянщина; 2) Карпатський край; 3) Полісся та Волинь; 4) Поділля. Усі вони складені на основі традиційного народного танцю, автор використав також багатючий досвід відомих майстрів танцю, педагогів-практиків К. Василенка, Я. Чуперчука, К. Балог, А. Гуменюка, І. Антипової, Ю. Кузьменка, В. Тітова, М. Полятикіна, І. Богданця, Е. Шихмана та ін.

Сподіваємося, що матеріал, викладений у посібнику, допоможе не тільки студентам і викладачам середніх і вищих навчальних закладів мистецтв у вивченні та викладанні основ українського народного танцю, а й принесе користь практикам у їхній виконавській і постановочній роботі.

СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ТАНЦІВ ТА ЇХ РАЙОНУВАННЯ

Існує декілька наукових підходів щодо вивчення конкретних регіональних утворень. Зональну специфіку української культури, її регіональне багатоманіття одним із перших спробував зрозуміти французький військовий інженер Г. Левасер де Боплан, що перебував на польській службі і видав «Опис України». Він виділяв в Україні XVII ст. вісім регіонів: Волинь, Поділля, Покуття, Брацлавщину, Київщину, Сіверщину, Чернігівщину та Угорську Русь. Пізніше до цієї теми звернувся вітчизняний дослідник О. Шафонський, який бачив Україну XVIII ст. поділеною на дві частини: одна, підкорена Польщею, – Правобережжя, друга, залежна від Росії, – Лівобережжя.

Надзвичайно різноманітні наукові підходи зумовлені, з одного боку, кількістю наукових концепцій, а з іншого – неоднозначністю самого районування – структурно неоднакового у різні проміжки часу.

Значне місце в традиційно-побутовій культурі українського народу посідає народний танець. Українські народні танці жанрово різноманітні, дуже багаті на теми й сюжети. Відрізняються вони також багатством локальних особливостей. На формування цих особливостей народного танцювального мистецтва помітно впливає географічне положення, в якому живуть люди того чи іншого регіону, характер праці, побутові умови, соціально-економічні й культурні взаємозв'язки із сусідніми народами. За цією характеристикою видрізняються найбільш загальні (чи основні) райони їх побутування, а саме: Наддніпрянщина (центральні області України), Карпатський край (західні області України), Полісся та Волинь, Поділля, Слобожанщина, Степова Україна (південь України).

Основним з них слід вважати центральну частину України – **Наддніпрянщину**, до якої входять за сучасним адміністративним поділом Полтавська, Київська, Черкаська, Кіровоградська,

Дніпропетровська, Чернігівська, Сумська області, західна частина Харківської, північні райони Запорізької, Херсонської й Миколаївської, північно-східна частина Житомирської та східні райони Вінницької областей.

У цьому регіоні побутують усі жанри українських народних танців. Вони відображають найхарактерніші національні риси українського народного танцювального мистецтва і саме тому становлять основу української народної хореографії. Рухи танців цього регіону відзначаються пластичною округлістю, яка великою мірою залежить від характеру використання рук, корпусу і голови.

Решта локальних регіонів становлять окремі групи українського народного хореографічного мистецтва. Маючи спільну хореографічну основу з центральним локальним регіоном, кожний з них відзначається тільки йому властивими танцями, музикою, одягом тощо. У формуванні стильових особливостей танців цих регіонів, крім громадського життя, природи, праці, побуту, відчутну роль відіграє танцювальне мистецтво сусідніх народів – росіян, білорусів, молдаван, румунів, чехів, словаків, поляків та ін.

До другого локального регіону – **Карпатський край** (західні області України), який відзначається своєрідними стильовими особливостями танців, належать Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська області, а також південні райони Львівської, Тернопільської та Хмельницької областей.

У Карпатському регіоні проживають три етнографічні групи: гуцули, бойки, лемки.

Гуцули (інші назви – горяни, верховинці) живуть у гірських районах Івано-Франківської та Чернівецької областей та Рахівському районі Закарпатської області.

На півдні Гуцульщина межує з Румунією, на півночі, та північному сході – з Прикарпаттям, на заході – з Бойківщиною. За сучасним

адміністративним поділом України це південні частини Надвірнянського, Косівського районів та весь Верховинський район Івано-Франківської області, південна частина Вишницького і Путильський район Чернівецької області та Рахівський район Закарпатської області.

Походження гуцулів остаточно не з'ясоване, хоча є ряд досить ґрунтовних гіпотез. Усі вони в основному сформувались у ХІХ ст., в період національно-культурного відродження України. Ці гіпотези науково не обґрунтовані, тому вкажемо лише на декілька з них.

Найпоширеніші гіпотези – від молдавського *гуц*, *гоц*, що означає «розбійник». У ХVІІ — ХVІІІ ст. серед гуцулів було чимало опришків – повстанців, народних месників.

Назву «гуцули» деякі вчені пов'язують з основним видом їхньої господарської діяльності – скотарством, ключовим поняттям якого було слово когул – чабан, вівчар. Гуцули – чи не єдина група українського етносу, для якої скотарство (а особливо вівчарство) було провідною галуззю господарства. Воно ж зумовлювало й своєрідність усього укладу життя горян та їхньої культури.

Бойки живуть у центральній, найбільш освоєній, частині Карпат, займаючи гірські райони Львівської та Івано-Франківської областей між річками Сян і Ломниця, а також Закарпатської області між річками Уж і Торець. За адміністративним поділом це Сколівський, Турківський, південна смуга Стрийського, Дрогобицького, Самбірського та більша частина Старосамбірського районів Львівської області, північна смуга Міжгірського й Великоберезнянського та Воловецький район Закарпатської області. На території Івано-Франківщини бойки проживають у Долинському, Калуському, Рожнятівському та частині Богородчанського району.

Походження назви «бойки» до цього часу залишається загадкою, хоча гіпотез існує немало. Слово «бойки» походить від польського *божак* – «віл»,

аналогічно від румунського *бої* – теж «віл», що пов'язано з поширеним у минулому заняттям бойків – випасанням і торгівлею ними. Існує припущення, що назва «бойки» походить від частого вживання населенням слова *бой*, інша гіпотеза – від антропоніма *Бойко*, утвореного від праслов'янської форми імені Бой. Вважають також, що ця назва виникла від скорочення праслов'янських імен Боймир, Бойслав тощо. Усі ці гіпотези мають свої сильні, а ще більше слабкі сторони, і поки що вчені не можуть дійти одностайної думки.

Лемки живуть по обидва схили Бескиду, між річками Сан (Сян) та Попрад. До лемків за етнографічними особливостями культури належать русини, які через різні історичні обставини опинилися на територіях різних держав: Угорщини, Польщі, Словаччини, України.

Лемки є найзахіднішою групою українців. Назву свою вірогідно отримали від сусідніх народів за вживання поширеної тут діалектної частки *лем*, що означає «тільки», «лише». За гіпотезою М. Худаши, назва лемків походить від давньослов'янського імені *Лемко*. Самоназва їх – *русини* або *лемаки*.

Рельєф Карпатського регіону в основному гористий, у зв'язку з чим побут людей, умови й особливості їхньої праці відрізняються від життя в центральній частині України. Усе це відповідним чином відбилося на танцювальному мистецтві. У танцях гірських районів танцювальні рухи відзначаються різкою зміною положення ніг, рук, корпусу і голови, що надає їм характерної своєрідності.

Не так, як у центральній частині України, тут виконуються, наприклад, присядки чоловіками. Танцюючи глибоку присядку, вони коліна і носки не розводять, а тримають укупі, щільно їх притуливши, руки відводять прямо перед собою долонями вниз або виносять високо над головою і, не округляючи їх, переводять у третю позицію. В обох випадках можуть тримати обома руками топірець чи інший предмет з реквізиту. Під час танцю вживають вигуки, слова, речення і навіть діалоги, які не тільки

вказують на зміну танцювальної фігури, а й посилюють емоційний тонус виконання. Взагалі танцювальні рухи в цьому регіоні виконують дрібніше, граціозніше, більше на місці і в обертах. Таку стильову відмінність у танцях степових і гірських районів України легко помітити, порівнявши, наприклад, сюжетні танці «Запорожці» з «Опришками» або побутові «Гопак» з «Гуцулкою».

На танцях другого регіону помітні впливи угорського, чеського, словацького, молдавського і особливо румунського танцювального фольклору.

До третього локального регіону – **Полісся та Волинь**, який ще має назву Полісько-Волинський, входять Волинська (крім південно-західної її частини), Рівненська, північні частини Житомирської, Київської, Чернігівської, Сумської та Хмельницької областей.

Полісся поділяється на три територіальні групи: лівобережне, центральне і західне, а також має дві етнографічні групи. Населення середньої течії Десни іноді називають литвинами, оскільки в давнину ця територія належала Литовській державі. Литвинами також називають поліщуків Білорусі. Поліщуки-українці – це переважно населення, що мешкає на північ від Любомля, Ковеля, Луцька, Рівного до кордону з Білоруссю.

Крім хороводів, гопаків, козачків, коломиенок і ряду сюжетних танців, тут побутують характерні танці, властиві тільки цьому регіону. У стильовому відношенні танці цього регіону досить строкаті, бо, наближаючись за характером до танців центрального регіону, увібрали в себе чимало ознак танців Карпатського краю, а також зазнали відповідного впливу польського й білоруського хореографічного мистецтва.

Четвертим локальним регіоном слід вважати **Поділля**.

Нині це території між Південним Бугом і Дністром. За сучасним адміністративним поділом це Вінницька область, південь Хмельницької і

Житомирської, північ Одеської, східні частини Чернівецької й Тернопільської областей.

Поряд з метелицею, гопаком, козачком на Поділлі, в Тернопільській і Вінницькій областях побутує зокрема, коломийка та інші танці, характерні для другого локального регіону.

Треба сказати про велике поширення в четвертому регіоні польки, кадрилі, мазурки та краков'яка.

П'ятим локальним регіоном слід вважати **Слобожанщину**. До Слобідської України входять східні області: південь Сумської, Харківська, Луганська, Донецька, а також і східні райони Полтавської та Запорізької, північ Дніпропетровщини. Цей регіон в основному промисловий. В ньому проживають працівники багатьох національностей – українці, росіяни, білоруси, вірмени, грузини, казахи та ін. Проте переважають українці і росіяни. Національний склад населення відповідно позначився на стильових особливостях танцювального мистецтва, бо в хореографію українських народних танців тут вкраплюються елементи хореографічного мистецтва інших народів.

Велике значення для формування стильових особливостей хореографічного мистецтва цього регіону мали танці російського народу. В українських танцях трапляються російські дрібушки, присядки, форма переплясу.

До шостого локального регіону – **Південь України**, який ще має назву Степова Україна, належать Запорізька, Херсонська, Миколаївська, південь Дніпропетровської та Одеської областей, а також Крим. Південь, або Степовий етнографічний регіон можна поділити на три групи: південно-східна (Приазов'я), нижньоподніпровська, південно-західна.

Південь України об'єднує національну культуру різних народів, що мешкають на цій території. Тут поруч з українцями, білорусами, росіянами проживають болгари, серби, молдавани, греки, німці, вірмени, татари та

інші народи. Усі вони зберігають індивідуальність та самобутність, але проживаючи поряд, вони неодмінно впливають на культуру один одного і запозичують краще, найцікавіше. Проте переважає все-таки українська традиція.

Ось на такі локальні регіони можна умовно поділити Україну.

Окрім загальних рис української народної хореографії, танці основних регіонів України мають і деякі специфічні особливості. Ці особливості виявляються в багатстві традицій у народному танцювальному мистецтві, в сукупності визначених хореографічних і музичних з'явлень. Зокрема, жителі Галичини, Буковини танцюють польку зовсім не так, як степовики Кіровоградщини чи Запоріжжя.

Цікава, різноманітна за танцювальним фольклором Україна. Велика кількість аматорських і професійних танцювальних колективів зберігають її фольклорні зразки, дбайливо розмежовуючи фольклорні особливості й колорит різних етнографічних регіонів.

КЛАСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПОБУТОВИХ ТАНЦІВ

Українські народні танці завдяки їх яскравості, багатогранності й самобутньому національному колориту посідають значне місце серед культурних надбань нашого народу.

Широка популярність українського танцю в нашій країні та за кордоном пояснюється невичерпним багатством тем і сюжетів. У танцювальних образах розкривається національний характер народу, відображаються явища, взяті безпосередньо з його побуту та праці, рідної природи тощо. Наявність яскравих побутових рис та особливостей, поєднаних з віртуозною технікою, надає українському танцю своєрідного колориту.

Хореографічна творчість з найдавніших часів пов'язана з річними обрядами, приуроченими до зимового, весняного, літнього та осіннього періодів сільськогосподарських робіт. Значне місце в фольклорній спадщині українців належить сімейно-побутовим обрядам, святковим гулянням, які відзначали з великою кількістю пісень і танців.

Розглянемо коротко ті обряди, які певною мірою пов'язані з елементами хореографії. Перше річне свято, особливо шановане селянами в минулому, – «Коляда», що проводилося в кінці грудня – на початку січня (за ст. ст.). На вечірках та ігрищах молодь влаштовувала ігри, співала і танцювала.

Під час Коляд ходили ряджені з «козою». Кому припадало бути «козою», той надягав обруч – щоб різки приходились на голову, а хвіст – за спину. На нього накидали кожуха – вовною догори. Однією рукою «коза» трималася за ломачку і трясла віхтиком – «крутила хвостом».

Крім «кози», в компанії був ще й «кіт» з торбою для сала. Він нявчав – просив сала.

Під пісню «коза» танцювала, притупувала, стрибала, підскакувала, лякала рогами, падала, повертаючись з боку на бік. І чим кмітливішим був

виконавець ролі кози, тим цікавіша була забава. Так ватага з «козою» рухалася селом, від хати до хати, з жартами, вигуками, сміхом.

Разом з пробудженням природи від зимового сну в Україні починається цикл весняних свят, які супроводжуються піснями, іграми та барвистими хороводами.

Найцікавішим святом, яке широко відзначалося в Україні, слід вважати Івана Купала. У купальських ігрищах втілилася поетична творчість народу, його любов до природи, до пісні, танців, хороводів. Обряди Купали становили своєрідне театральне дійство, насичене музичним і танцювальним фольклором. Головними атрибутами цього свята були Купало і Марена.

З давніх-давен в Україні дівчата й хлопці виходили із села з радісними співами, розкладали вогнища на горі, або десь поблизу річки, танцювали навколо того вогнища й стрибали через вогонь.

З інших літніх свят слід назвати «Зажинки» і «Обжинки», якими відзначалися початок і закінчення збирання хліба. Хліб, джерело життя, визначав добробут селянина; з урожаєм він пов'язував надію на ситий, забезпечений рік, тому святкування проходили з особливою урочистістю.

«Зажинки» – свято першого снопа. Коли жито, ячмінь і пшениця дозріють, на ниву виходила вся сім'я. Господиня жала серпом перший сніп і з піснями та пританцюванням несли його додому і, як де ведеться, – в одних місцевостях ставили той сніп на покутті під образами, а в інших – у stodолі, де він стояв аж до кінця молотьби.

По закінченні жнив женці обходили ниву, збирали незрізані серпом колоски і плели один спільний вінок з колосся і квітів. Сплетений вінок клали на голову найвродливішої із дівчат і урочисто вручали їй сніп, накритий білим покривалом або прикрашений стрічками. Обраницю пускали вперед, а вже за нею на певній відстані з піснями та танцями йшли женці.

Господар, почувши пісні жниць, виходив з хати назустріч з хлібом і сіллю. Дівчина, поклонившись господареві, клала біля ніг його обжинковий

сніп, а вінок передавала йому в руки. Після цього господар запрошував до хати всіх жінок, де починалося частування, пісні, музика і танці.

Восени розпочинався весільний період. До цієї радісної події в житті людини готувалися заздалегідь, бо весільний обряд – один з найскладніших.

Крім свят і обрядів, молодь України колись проводила своє дозвілля на вулицях та вечорницях.

Танцювальне мистецтво українського народу весь час удосконалюється і поповнюється новими художніми зразками, в яких відображаються суттєві сторони його життя.

«МЕТЕЛИЦЯ». Цей український народний танець прийшов до нас з древності. «Метелиця» – танець веселий, життєрадісний, виконується енергійно, з великим емоційним піднесенням і у відверто жартівливій манері. Кількість пар, які виконують танець, не обмежена. Темп танцю швидкий.

Композиція «Метелиці» будується на красивих, швидких перебудовах у вигляді «зірочок», які нагадують сніжинки. Досягається це використанням різних обертів, кружлянь сольних і парами і т. д. Тут зображується заметіль, яка поступово посилюється з прискоренням темпу танцю.

Танець приніс із собою велику кількість текстів пісень і приспівок, якими він супроводжувався.

«ГОПАК». Український народний танець імпровізаційного характеру. Назва походить від дієслова гопати, плигати, скакати, (від укр. «гоп» – вигукування, вимовлюване під час танцю; звідси ж дієслова гопати – топати, гопкати – стрибати). Виконувався в Запорізькому війську, як чоловічий танець.

Існує декілька варіантів «Гопаків»: сольний, парний, груповий. Пісенні та інструментальні мелодії «Гопака» виконуються в народі як самостійні музичні п'єси.

У первинній своїй формі «Гопак» був войовничим танком запорізьких козаків, і у попервах, танцювати «Гопак» дозволялося лише чоловікам. У

Гопаку козак показував свою спритність, завзятість, сміливість. Часто зображалися в «Гопаку» цілі сцени бою, військових походів.

У запорізьких козаків «Гопак» мав особливе значення. Так, відомо безліч фактів, коли в стані козаків не було єдності відносно плану дії і коли всі засоби для досягнення єдності були вичерпані, гетьман, узявши в руки булаву (символ гетьманської влади) виходив у коло і, заздалегідь піднісши козакам по чарці горілки, починав танцювати «Гопак». Той з козаків, який входив у коло танцювати, давав згоду на підтримку гетьмана. Часто траплялося так, що «Гопак» усіх захоплював у танок. Пізніше «Гопак» стали танцювати не тільки на Січі, а й у селах, і в містах. Спочатку, як і на Січі, його танцювали лише чоловіки, але згодом почали танцювати й жінки. Так танок поступово отримав офіційну форму, яку спостерігаємо зараз.

Український танець «Гопак» у кожній країні світу знають як візитну картку України. Немає в Україні фольклорного танцювального ансамблю, в репертуарі якого не було б відомого «Гопака», чи людини, яка хоч би раз його не бачила. Далеко не всі глядачі козацького запального танцю здогадуються, що в традиційних рухах збереглися не тільки духовність і містика глибини тисячоліть, а й гармонійна система прадавнього військового мистецтва наших прашурів, а в цьому випадку – збережений для нас у танці комплекс бойових і спортивних вправ.

«Гопак» у сучасному народному танці виконують як чоловіки так жінки, при цьому провідною партією залишається чоловіча. Його танцюють так, щоб виконавці один одному не заважали, просуваючись парами по колу. Танцювальні рухи чоловіків: стрибки, присядки, дрібушки; жінки виконують: дрібушки, вихилясники, кружляння. Хлопці змагаються у спритності й завзятті. Дівчата весело підбадьорюють хлопців, при цьому знаходяться окремо від них. Опісля танцюють ліричну частину, сповнену гідності й скромності. Наступну частину знов танцюють хлопці – це злива віртуозних танцювальних рухів: присядок, стрибків, обертів тощо. Фінал Гопака бурхливий, веселий, іскрометний, запальний.

Українське мистецтво, сприйнявши кращі традиції українського народного танцю і очистивши цю спадщину від усього чужого, невпинно поповнює його новими виразними засобами, збагачує хореографічну мову. Різноманітність хореографічних засобів, глибина образів і сюжетів, багатство емоційних фарб і краса малюнка додають українському танцю надзвичайну привабливість і роблять його цінною складовою частиною багатонаціонального хореографічного мистецтва.

«КОЗАЧОК». Цей танець – один з кращих зразків народної танцювальної спадщини. Появу танцю «Козачок», як і козацьких пісень, напевно слід віднести до періоду національно-визвольного руху XVI–XVII ст..

«Козачок» характеризує молодецьку вдачу, завзяття і невичерпний оптимізм юнака-запорожця. Виконується в швидкому і дуже швидкому темпі. Танцювальні рухи потребують від виконавця витонченої техніки. Живе сплетення рухів у різноманітних фігурах утворює вишуканий хореографічний малюнок.

Загальна композиція має певні традиції щодо послідовності окремих фігур та їх повторень.

Виконується «Козачок» парами у масових танцювальних композиціях. У деяких місцях «Козачок» виконувався як сольний-імпровізований танець, в якому технічні елементи руху поєднувалися зі спритністю і винахідливістю танцюриста: виконавець придумував на ходу складні колінця, намагався показати себе перед іншими якомога завзятішим, щоб його не змогли перетанцювати. Іноді в танець включалася партнерка, яка разом з юнаком обіграла танцювальний малюнок.

«КОЛОМИЙКА» – масовий танець, що супроводжується піснею куплетної форми та музикою. Вона відзначається багатством танцювальних рухів, вражає глядача яскравим оригінальним колоритом, властивим народу західних областей України. Основним композиційним елементом танцю є коло, яке розпадається на менші кільця і навіть на окремі пари. «Коломийка»

характеризується жвавим темпом виконання, бадьорим настроєм, барвистістю хореографічного малюнка.

«Коломийка» органічна для території Гуцульщини, вона тут існувала з давніх давен, свідченням чого є її зв'язок з обрядовими формами та безліччю локальних варіантів, музичних і хореографічних, велику групу яких можна розподілити на давніші коломийкові танці та новотвори.

«Коломийка», на відміну від інших народних танців, збереглася до останнього часу як коломийка-пісня, коломийка-інструментальна п'єса і коломийка-танець. Дуже часто в народі всі ці різновиди коломийок об'єднують в одне ціле: танцюють її під спів хору в супроводі оркестру. Отже, «Коломийка» є однією з форм синтетичної народної творчості.

«ВЕРХОВИНА» – танець, який є варіантом «Коломийки», але складнішим за своєю будовою, широко відомий нині в сценічному виконанні. Характерною особливістю музики цього танцю є його двочастинна будова з контрастним співставленням темпу, характеру та елементів хореографії. Розпочинається «Верховина» повільною ліричною мелодією в тридольному розмірі, що переходить у швидку «Коломийку».

«ГУЦУЛКА» – танець, що з музичного боку є варіантом «Коломийки». Хореографічна «Гуцулка» відрізняється від «Коломийки» тим, що друга її частина називається «Козачком»: тут застосовують вибиванці, притупи, дрібні переступання, кружляння, присядки, але виконують їх в іншому характері, ніж у козачках центральних областей України.

«ПОЛЬКА» – старовинний чеський народний танець. Назва «полька» походить від чеського слова «пулька» – напівкрок, половина. Музичний розмір 2/4. Темп її помірно швидкий або швидкий. Виконується танець парами по колу.

Завзята і життєрадісна, з великою різноманітністю рухів, поз, переходів, полька виконується легко й весело, зберігаючи ігровий характер і живий ритм народного танцю.

У першій половині XIX ст. «Полька» значно поширилася в Європі як бальний танець. В Україні «Польку» спочатку танцювали в місті, а з часом, поступово асимілюючись, увібравши національний характер, вона перейшла до сільської місцевості.

Парно-масовий танець «Полька» виконується як у «чистому» вигляді, так і в комбінації з іншими елементами рухів українських народних танців. Завдяки закладеній у цьому танці необмеженій можливості імпровізацій, з'явилися місцеві варіанти і види української польки, що відрізняються манерою і технікою виконання. Використання багатства місцевого танцювального фольклору надає полькам незвичайної привабливості і своєрідності.

«КАДРИЛЬ» походить від салонного французького танцю, поширеного в Європі з кінця XVII ст. до початку XX ст.. Джерелом його став «Контрданс» (сільський танець) з його різновидами, популярний у XVII ст. серед англійських селян. Музичний розмір танцю 2/4.

«Кадриль» латинською мовою означає чотирикутник. Танцювали її чотирма або вісьмома парами, причому танцюючі шикувалися в каре. Французька кадриль складалася з 5–6 фігур, кожна з яких мала свою назву.

Пройшовши тривалий шлях розвитку через світські салони і танцювальні зали різних країн, французька кадриль органічно увійшла в побут українського народу, зберігши свої композиційні особливості, але мелодії і манера її виконання набули національних рис.

Виконується «Кадриль» завжди виразно, весело, злагоджено, з іскристим народним гумором.

Серед інших українських танців вона виділяється характером виконання, поєднанням простоти рухів з вигадливістю переходів і складністю просторового малюнка та фігур.

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ НАРОДНОГО ТАНЦЮ

Урок українського народно-сценічного танцю складається з трьох розділів – вправи біля палки, рухи і комбінації на середині залу, розучування і композиційна побудова танцювальних композицій та етюдів на матеріалі народних танців тієї чи іншої місцевості, і виконання з дотриманням манери й особливостей певного регіону. Заняття біля палки призначені головним чином для розвитку технічних навичок, виховання музичності та елементів виразності. На середині залу, окрім навичок виразності, артистичності, продовжується робота і над технікою танцю.

Заняттям на середині залу необхідно приділяти особливу увагу.

Під час занять на середині залу слід велику увагу приділяти координації рухів ніг з рухами корпусу, рук, голови. Нескладні комбінації готують виконавців до оволодіння формою і стилем народного танцю, до ускладнених комбінацій, що розвивають координацію рухів усього тіла і виразність танцю. Переходячи до занять на середині залу, слід починати з розучування ходів народного танцю. Педагог має показати найпростіші вправи для рук, танцювальний крок у поєднанні з рухами рук і т. д. Не рекомендується перевантажувати заняття повторенням уже пройденого і відпрацьованого матеріалу. Недоцільні повторення призводять до втрати чіткості виконання рухів або їхніх елементів. Вправи треба будувати в танцювальному відношенні різноманітно, інакше учні звикають до певних комбінацій рухів і починають виконувати їх механічно. Педагог має глибоко продумати план кожного уроку, послідовність тренувальних вправ. Заняття не повинні викликати у виконавців перевтомлення, занепад сил. Відчуття бадьорості, загальної піднесеності, задоволення виконаною роботою – ось результат правильно організованого уроку. Домогтися найкращих результатів у роботі допомагає і вміння педагога виховати в кожному учневі свідоме, серйозне ставлення до занять.

Одним з основних завдань заняття посеред залу є робота над етюдами. Правильно організована етюдна робота – важливий захід для технічного розвитку учасників. Викладач повинен виявити вміння відбирати матеріал для етюдів і комбінувати їх.

Поступово заняття на середині залу ускладнюються, рухи з'єднуються в невеликі танцювальні етюди, пізніше – в розгорнуті, більш складні композиції. Мета таких вправ – навчити учнів повної узгодженості рухів, вмінню виконувати в танці ті чи інші акторські завдання. Працюючи над композиціями та етюдами, учасники вивчають особливості стилю, манеру й характер танців різних регіонів України. Якщо заняття проводяться зі студентами першого курсу, то більшу частину занять треба присвятити ознайомленню з тренувальними вправами і розучуванню елементів і рухів українських народних танців. І навпаки, якщо заняття проводяться зі студентами старших курсів, то основний час треба приділити відпрацюванню танцювальних композицій та етюдів.

Створюючи етюд на основі елементів українського народного танцю, викладач повинен провести бесіду з учнями про зміст етюду, характерні риси народу, які знаходять своє відображення в етюді, про характерні особливості виконання етюду, доповнюючи свою розповідь показом малюнків, фотографій костюмів, демонстрацією відповідних відеофільмів, а також сказати учням, з яким матеріалом з теми, що вивчається, слід ознайомитися самостійно.

Далі починається робота над кожним рухом етюду. Під час розучування рухів і танцювальних комбінацій найбільше уваги слід приділяти характерному положенню рук, корпусу, голови, постави в тому чи іншому танці. При показі педагог повинен вміти яскраво й переконливо розкрити характер і манеру виконання того чи іншого танцю, а потім уже домагатися відповідного виконання від учнів.

Було б нереальним вимагати від виконавця бездоганного виконання певного руху відразу. Найкраще вивчати рухи за елементами, виходячи зі

ступенів складності. Якщо рух дуже складний, то спочатку вивчають тільки рухи ніг, а потім поступово оволодівають ним у поєднанні з рухами рук, корпусу і голови. У той же час не слід вимагати від учнів сліпого копіювання, а ті індивідуальні риси, які раптом можуть привнести в танець самі виконавці, слід зазначити як природний прояв творчого ставлення до роботи.

Техніка рухів мусить бути добре засвоєна, щоб учні почували себе впевненими, легкими та впевненими. Тому освоювати хореографію танцювальних композицій та етюдів слід з простих рухів, потім розучувати складніші. Кожен рух танцю потрібно детально розібрати і ретельно відпрацювати в повільному темпі. Коли всі рухи засвоєні, можна приступати до розучування окремих фрагментів танцю, а потім і всього танцю, поступово й послідовно наближаючись до природнього темпу виконання композиції.

Коли виконавці засвоять усі танцювальні рухи й запам'ятають їхню послідовність, треба переходити до роботи над «чистотою» і чіткістю виконання композиційного малюнка етюду. Працюючи над виразністю малюнка, викладач намагається, щоб виконавці дотримувались однакових та правильних інтервалів малюнка етюду; слідкує за чистотою виконання та дотримання синхронності рухів.

Працюючи над вивченням танцювальних рухів, викладач в окремих випадках веде роботу над виразністю, але вона не стоїть у центрі уваги, а є тільки засобом, який допоможе досягти правильного виконання того чи іншого руху.

У міру засвоєння техніки виконання поступово все більше уваги приділяється виразності. Робота над виразністю – це один із центральних моментів. Спочатку відпрацьовується правильна народна манера виконання, яка проявляється у внутрішній емоційності, характерних рухах рук, корпусу і голови, в особливостях постави, жестикуляції й міміки. Далі викладач пильно слідкує за тим, щоб виконання етюду відповідало його настрою, характеру та змісту. Це може бути веселий, спокійний, поважний, величний, войовничий,

життєрадісний етюд. Так, працюючи над виразністю кожного руху, пози й положення, чітко витримуючи стиль, характер і манеру виконання, викладач відпрацьовує весь етюд.

Етюд є підготовчим етапом до постановки танців.

РОЗДІЛ 1

НАДДНІПРЯНЩИНА

1.1. КОМПОЗИЦІЇ З ЕЛЕМЕНТІВ ТАНЦІВ НАДДНІПРЯНЩИНИ

Композиція № 1. На матеріалі танцю «Козачок» (дівчата)

У композиції бере участь будь-яка кількість дівчат.

Музичний супровід – український народний танець «Козачок».

Вихідне положення: дівчата стають в лінії обличчям до педагога.

Музичний супровід № 1

1–3-й такти. Дівчата виконують «бігунець» (*рух № 1*), починаючи з правої ноги і просуваючись уперед. Руки піднімають невисоко вперед і злегка відводять в сторони.

4-й такт. Виконують «потрійний притуп» (*рух № 2*), починаючи з лівої ноги. Корпус нахилити ледь вперед. Руки закрити на талію.

5–8-й такти. Танцюючі виконують «вірвовочку» (*рух № 3*), починаючи з правої ноги. Руки схрещені на грудях.

9–11-й такти. Дівчата виконують «низькі голубці» (*рух № 4*) з правої ноги праворуч. Корпус злегка нахилити вліво. Голову повернути вправо.

12-й такт. Починаючи з правої ноги, дівчата виконують «потрійний притуп» (*рух № 2*).

13 – 16-й такти. Повторюють рухи 9 –12-го тактів з лівої ноги.

Музичний супровід № 2

1–8-й такти. Танцюючі виконують «вихилясник з угинанням» (*рух № 5*), починаючи з правої ноги. Руки схрещені на грудях.

9–11-й такти. Починаючи з лівої ноги, дівчата виконують «середній тинок» (*рух № 6*). Руки на перший такт розкривають у сторони (в другу позицію), на другий – закривають на талію, і т. д.

12-й такт. Виконують «потрійний притуп» (*рух № 2*), починаючи з лівої ноги. Одночасно руки закривають на талію.

13–16-й такти. Дівчата, виконуючи «доріжку просту» /припадання/ (*рух № 7*), швидко обертаються праворуч. Руки відкриті невисоко в сторони. На останню чверть 32-го такту дівчата зупиняються, притопнувши правою ногою. Одночасно руки закривають на талію.

Композиція № 2. На матеріалі танцю «Козачок»

(хлопець і дві дівчини)

У композиції беруть участь юнак і дві дівчини.

Музичний супровід – український народний танець «Козачок».

Вихідне положення: виконавці знаходяться у верхньому правому кутку залу від педагога. Юнак – посередині, а дівчата по боках. Руки їх схрещені і з'єднані: у юнака руки, відведені від корпусу в сторони; дівчина, яка знаходиться праворуч, подає праву руку в праву руку юнака; дівчина, яка знаходиться ліворуч, подає ліву руку в ліву руку юнака; вільні руки дівчата подають одна одній, з'єднуючи їх трохи нижче від рівня грудей юнака.

Музичний супровід № 1

1–3-й такти. Починаючи з правої ноги, виконавці виконують «бігунець» (*рух № 1*), стрімко просуваючись до середини.

4-й такт. Не змінюючи положення рук, вони виконують «потрійний притуп» (*рух № 2*), нахилиючи корпус трохи вперед.

5–8-й такти. Не змінюючи положення рук, випрямивши корпус, виконують «віршовочку» (*рух № 3*) з правої ноги, рухаючись назад у глибину залу.

9–12-й такти. Виконують «малий тинок» (*рух № 8*), починаючи з правої

ноги, і рухаються вперед. Руки в попередньому положенні.

13–15-й такти. Не роз'єднуючи рук, повертаються на місці (повний поворот на 360° за ходом годинникової стрілки).

16-й такт. Юнак, який знаходиться між дівчатами, виконує «потрійний притуп» (*рух № 2*) на місці, одночасно дівчата роблять «потрійний притуп» (*рух № 2*) з обертом: з'єднані руки дівчата роз'єднують і кладуть на талію. Дівчина, яка знаходиться праворуч, виконує повний поворот у правий бік. Дівчина, яка перебуває з лівого боку, обертається вліво. Дівчата повертаються одночасно і після повороту стають обличчям до глядача, руки на талії.

Музичний супровід № 2

1–4-й такти. Юнак, виконуючи «мітелочку» (*рух № 9*), обходить дівчину, що знаходиться праворуч. Одночасно дівчата виконують «вихилясник з угинанням» (*рух № 5*). Дівчина, що знаходиться праворуч, починає рух з правої ноги, а дівчина, що ліворуч, – з лівої.

5–8-й такти. Юнак виконує «мітелочку» (*рух № 9*), обходячи дівчину, що знаходиться ліворуч. Одночасно дівчата на 5–6-й такти продовжують виконувати «вихилясник з угинанням» (*рух № 5*), а на 7–8-й такти виконують «вихилясник з притупом» (*рух № 10*).

9–10-й такти. Юнак і дівчина, що знаходиться праворуч, беруть один одного правою рукою за талію, а ліві відводять у сторони ліворуч-догори. Корпус трохи відхиляють ліворуч, погляд спрямовують один на одного. В такому положенні, виконуючи «бігунець» (*рух № 1*) з правої ноги, стрімко роблять один оберт за годинниковою стрілкою.

11–12-й такти. Юнак швидко переходить до дівчини, що знаходиться ліворуч. Взявши один одного лівою рукою за талію, а праві руки піднявши в сторони праворуч-догори, виконуючи «бігунець» (*рух № 1*) з правої ноги, стрімко роблять один оберт проти годинникової стрілки.

13–15-й такти. Юнак, який знаходиться між дівчатами, виконує